

Rond de geschiedenis van den Mechelschen Catechismus.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

De geschiedenis van den Mechelschen Catechismus is verre van opgemaakt.

Ik bedoel vooral de geschiedenis van zijn eerste ontstaan of, zoo ge wilt, van zijn eerste redactie, die van Pater Makeblijde in 1609.

Met uitzondering immers van enkele punten, worden doorgaans door de jongere schrijvers de besluiten der ouderen eenvoudig heropgedischt, en zonder meer wordt de traditioneele leer ongetoetst en ongewijzigd weêrgegeven : ik mag zeggen dat we hier, in hoofdzaak, in de laatste dertig jaren geen stap zijn vooruitgegaan. (1)

Ik zeg : in de laatste dertig jaren, en meer bepaald b. v. sedert de aantekeningen, van V. Vander Haegen in het 13° bkd. van de *Biographie Nationale*. (2).

Die korte verhandeling, die zich overigens aansluit bij de gegevens van *Sommervogel*, (3) neem ik als uitgangspunt van dit artikel, en ik wijs uit mijn persoonlijke navorschingen enkele punten aan, waarin de vroegere leer dient gewijzigd of aangevuld te worden.

(1) Een rijke bibliographie vindt de lezer in de *Biogr. nationale*, t. 13, v° Makeblijde. Voeg er nog bij uit de vorige eeuw : LAVAUT, in de *Godsd. week v. Vl.* Gent, 1876 (took bij Mgr LAMBRECHT, *Groote Catechismus*, Inleiding); CLAESSENS, *Hist. des archev. de Malines*, Louvain, Peeters, 1881; en uit de laatste dertig jaren : WILLEMSSEN, Lindanus, Roermond, Waterreus, 1902, bl. 759; C. C(AEYMAX), in het *Cassianusblad v. Mechelen*, 1905; P. BAES, *Woordenboek van den Catechismus*, Inleiding, (eerste uitgave); Mgr VAN ROEY, in de *Vie diocésaine*, t. V (1911); VIAENE, in *Biekerf*, 1930, bl. 225-230.

(2) Col. 181 s.

(3) *Bibliothèque de la Cie de Jésus*, t. V (Brussel-Parijs, 1894), col. 382.

“ Makeblijde, zoo schrijft Vander Haeghen, est surtout connu en Belgique comme auteur ou plutôt comme premier rédacteur du célèbre catéchisme, dit de Malines, qui est employé en Belgique, non sans avoir subi de nombreux remaniements, depuis plus de deux siècles ”.

En schrijver herinnert aan 't Provinciaal Concilie van Mechelen van 1607, dat tot de uitgave besliste van een verplichtend leerboek te gebruiken vanaf Kerstdag van het loopende jaar. (1)

“ La rédaction, zoo gaat hij dan voort, en fut confiée au P. Makeblijde, qui s'acquitta avec beaucoup de tact de cette tâche délicate.

Son travail, revêtu de l'approbation (non datée) de l'archevêque de Malines, Mathias van Hove, fut imprimé à Anvers par Trognésius qui avait obtenu à cet effet un privilège royal daté du 1 oct. 1609. Le seul exemplaire connu de cette édition se trouve à Paris (Bibl. de l'Arsenal) On suppose qu'il a dû exister une édition malinoise antérieure.

Un point qui n'est pas encore élucidé est celui de savoir si l'évêque de Ruremonde, Henri Cuykius (van Cuyck) a pris part à la rédaction du catéchisme dit de Malines. D'après l'historien Havensius, ce serait même au dit évêque qu'on devrait en attribuer la paternité. ”

Zoo leerde men dus vóór dertig jaar, en ik zei dat die leer, op enkele punten na, onveranderd is gebleven ; laat me nu enkele *addenda et corrigenda* opsommen waarop eigen studie mijn aandacht gevestigd heeft.

*
* *

I. *De bewaarde exemplaren van Makeblijde's werk.*

“ Le seul exemplaire connu de cette édition (die van 1609) se trouve à Paris (Bibl. de l'Arsenal) ”.

Die aantekening, welke ontleend is aan *P. Sommer-*

(1) DE RAM, *Syn. Belg.*, Mechelen, 1828, t. I (Zie vooral bl. 261 v., 306 v. en 381).

vogel, is onjuist, en in *Biekerf*, 1931, bl. 70, had ik het geluk te mogen aankondigen dat ik een exemplaar gevonden had op het groot Seminarie van Mechelen, benevens exemplaren van de editio princeps van latere uitgaven, aan P. Sommervogel onbekend.

Sindsdien echter heb ik er nog andere ondeckt, en thans zijn me bekend :

1° van de *uitgave van 1609* (de eerste) Antw. Joachim Trognesium :

a) Een exemplaar *te Parijs* in de Bibliothèque de l'Arsenal T 6013 (het n^r, bij Sommervogel opgegeven, dient gewijzigd).

b) Een exemplaar *te Mechelen*, op de bibliotheek van het Groot Seminarie.

c) Een exemplaar *te Antwerpen*, op het Plantin-Moretus Museum (achter een exempl. van Makeblijde's Schat der christeliecke leeringhe, 1610.)

2° Van de *uitgave van 1611*, een exemplaar, Antw., Trognesium (te *Mechelen* Groot Seminarie.)

3° Van de *uitgave van 1613*, een exemplaar, Antw., Trognesium. Koninklijke bibliotheek, Brussel V, 1838.

4° Van de *uitgave van 1614*, een exemplaar, Antw., Trognesium. Te *Mechelen*, Groot Seminarie.

5° van een uitgave, *zonder datum*, Brussel, J. Mommaert een onvolledig exemplaar nogmaals te *Mechelen* (Groot Seminarie) (1).

6° van de uitgave, van *Masius*, bisschop van 's Hertogenbosch, (1612) een exemplaar bij de PP. Bollandisten te *Brussel*.

7° Van dezelfde uitgave, een ander exemplaar, te *Brugge*, in de bibliotheek van het Groot Seminarie.

Die laatste uitgave echter, onder n^r 5 en 6 vermeld, is onnauwkeurig en midden in Makeblijde's tekst, dat heb ik met eigen oogen vastgesteld, zijn veel vreemde

(1) Schriftelijk aangevuld. Dit exemplaar heeft CLASSENS benutigd in zijn *Hist. des archevêques*, t. a. p.

vragen en antwoorden ingelascht geweest; ook hier moet Sommervogels *Bibliothèque* verbeterd worden. (1)

Ongetwijfeld, zijn er nog andere exemplaren te vinden. Op de uitgave van Brussel (Mommaert, z. j.), te Mechelen aanwezig, schreef een zekere *de Baillet*, priester en boekenkundige te Antwerpen, de volgende nota: (2) "Hic catechismus in usu fuit per sexdecim circiter annos. Quinque editiones diversae noscuntur: Antverpiae, 1609, apud J. Trognesium; ibid. 1611; *Brugis*, s. a.; *Gandavi J. Van den Steene* s. a.; *Bruxellis* apud J. Mommaert, s. a. (3). Idem Catechismus prodiit gallice antv. a. 1620 (sic) sub titulo: *Le Catéchisme en 49 leçons.... Anvers*, 1621. *Hispanice*, *Gandavi*, s. a. *Tandem.... Sylvae Ducis cum quibusdam additamentis* a. 1611."

Ik onderlijn de uitgaven, van dewelke ik nog geen exemplaren aantrof, en doe opmerken dat de schrijver der nota de edities van Antwerpen 1613 en 1614, niet vermeldt. Zijn aantekening is dus niet te betrouwen.

II. *De Schrijver.*

Dat de naamlooze Catechismus van 1609, "in neghenen-viertich lessen achtervolghende d'ordinantie van het concilie provinciael" Makeblijde tot schrijver had, wordt nu door niemand meer betwijfeld (4).

"Ut Colligitur, zegt de Ram (5) *ex dedicatione majoris Catechismi auctoris*: Schat der christelijke Leeringhe, factâ Matthiae Hovio Archiepiscopo Mechliniensi, die 24 Julii 1610."

En inderdaad, in dit voorwoord herinnert eerst

(1) "Les additions faites se trouvent au commencement (Voor-lesse) p. 2-9. — *Texte de Makeblijde p. 9-81 etc.* "

(2) Ook P. Sommervogel heeft ze gelezen en aangeteekend.

(3) J. MOMMAERT, drukte van 1585 tot 1631 (Zie A. VINCENT, *La Typographie Bruvelloise aux 17e et 18e siècle*).

(4) Vroeger vindt men het wel eens uitgedrukt met een "ut videtur". Zelfs VAN DE VELDE in zijn *Synopsis monumentorum* (III, bl. 822) schreef nog: "auctore, ut putatur, Ludovico Makeblijde".

(5) a. w. I, bl. 331 (in nota).

Makeblijde aan de beslissing van 't Concilie, eenen Catechismus te laten opmaken, en spreekt dan Hovius aan in dezer voege : "hebt hier toe eenigen dienst van onse Societeit versocht. Ende want mij desen last bevolen is geweest van mijne overste, hebbe ick tot Gods aldermeeste glorie ende salichheit der sielen gewilliglick den arbeyt aenveert : om nae de begeerte van U. D. E. eenen kleyenen Catechismus voor de jonckheit ende eenen grooten voor de leeraers der selver onwijsinghe te maken..... " (1)

De "grote" is klaarblijkelijk de Schat en dan kan ook de kleine niets anders zijn dan de Catechismus in 49 lessen hierboven vermeld want het blijkt uit de vergelijking van beide, dat de Schat inderdaad een grooter uitlegboek van dat kleiner handboekje is.

Wat bedoelde dan Vander Haeghen, wanneer hij schreef : " l'auteur ou plutôt le premier rédacteur " ?

Om zijn gedacht te vatten moeten wij die woorden in verband brengen met de volgende : " Un point qui n'est pas encore élucidé est celui de savoir si l'évêque de Ruremonde, Henri Cuykius, a pris part à la rédaction du dit Catéchisme de Malines. D'après l'historien Havensius, ce serait même au dit évêque qu'on devrait en attribuer la paternité ».

Cuyckius zou dus den Catechismus hebben voorbereid en aan P. Makeblijde zouden we alleen de redactie en den laatsten opschik danken van het boek.

Wat is er daarvan ?

III. De tusschenkomst van Bisschop van Cuyck.

De woorden van Havensius, die hier bedoeld worden,

(1) De aangehaalde opdracht bevindt zich in de meeste uitgaven van den "Schat" en die zijn gemakkelijk te vinden. Ik gebruikte de eerste uitgave van 1610 die op het groot seminarie van Brugge voorhanden is. Merkt op nochtans dat "de Schat" geen uitlegboek is in dezen zin dat er geen andere vragen in voorkomen dan die van den Catechismus van 1609. Onjuist is de bewering van SOMMERVOGEL dat deze er textueel in besloten ligt. Ik doe ook opmerken dat Makeblijde, in zijn "Schat" het getal lessen op 50 bracht, door er eene bij te voegen over den Rozenkrans.

vinden we in zijn werk *Commentarius ae erectione novorum in Belgio episcopatum*, 1609, bl. 306. (ad annum 1608) (1)
 " Scripsit Cuyckius episcopus Ruremundensis, hoc anno 1608, ex commissione Concilii Provincialis, insignem catechismum, plebi juxta ac juventuti comprimis utilem, qui, si pro tota Provincia acceptetur, typis promulgabitur, vel ad minus toti saltem Ruremundanae dioecesi proficuus erit. "

Ik doe al dadelijk opmerken dat *Havensius* niet zegt dat die catechismus werd uitgegeven, wel integendeel; en niets wettigt de bewering van *Vander Haeghen* en *Sommervogel* dat volgens hem Cuyckius als de schrijver van den Mechelschen Catechismus moet worden aangezien.

Doch wat ons hier eigenlijk aanbelangt zijn de woorden: *ex commissione concilii Provincialis*.

Mgr. Van Cuyck zou dus door het Provinciaal Concilie met den opstel van den Catechismus belast geweest zijn, en een *voorloopigen* tekst hebben bereid in 1608.

Zonderling! Volgens de *Acta* der Synode, werd nochtans de opdracht van die taak gedaan aan den bisschop van Brugge, Mgr. de Rodoan: "*Data fuit commissio R^{mc}D. Brugensi ut cum Decano suo concipiat catechismum pro tota provincia Mechliniensi.*" (2)

Voorloopig vind ik daar geen anderen uitleg voor dan dezen: het voorstel van het concilie zal Mgr de Rodoan, althans naderhand, van kant hebben gewezen, en dan

(1) Ik citeer de uitgave die op de bibl. van het bisdom van Brugge voorhanden is.

(2) DE RAM, *Syn. Belg.*, I, bl. 307. Zie VIAENE, *Biekorf*, 1930, t. a p. Schrijver legt uit door die opdracht aan de Rodoan, hoe de Jezuïeten met den opstel van het leerboek werden belast. De bisschop van Brugge was zeer met hem bevriend enz. Die uitleg echter schijnt mij onaanneemlijk om deze twee redenen: 1) hij strookt niet met het voorwoord van Makeblijde dat ik zoeven heb aangehaald en 2) hij houdt geen rekening met de bewering van *Havensius* betrekkelijk de tusschenkomst van van Cuyck.

zal zich wellicht Hovius in naam van het concilie tot de Jezuïeten hebben gewend.

Doch Makeblijde nu ?

Ook hij immers beweert uitdrukkelijk de opdracht van het Concilie gekregen te hebben, (1) en hij was het die ze ten slotte tot een goed einde bracht !

Terecht schreef Vander Haeghen : " le point n'est pas encore élucidé ". (2)

Verskillende oplossingen werden voorgesteld.

1. Volgens *Diercxsens* (3) zou het concilie zich gewend hebben tot Cuykius en Makeblijde tegelijk en de laatste zou de eerste gereed geweest zijn met zijn werk : een oplossing die me een beetje naïef schijnt ; zoo'n soort prijkskamp tusschen een bisschop en een eenvoudigen Jezuïetenpater is toch alles behalve waarschijnlijk !

2. *Habets* in zijn *Geschiedenis van het bisdom Roermond III*, 429 stelt zich de zaak nog anders voor. " Daar Makeblijde, schrijft hij, destijds herhaaldelijk te Roermond in het door Cuyckius voor een Jezuïeten-College bestemde klooster vertoefde, is met recht te vermoeden dat beide den Catechismus hebben besproken, en Cuyckius de uitgave ervan aan Pater Makeblijde heeft over gelaten."

Antwoord : dat strookt hoegenaamd niet met Makeblijde's verklaring "hebt hier toe eenigen dienst van onse Societeit verzocht. "

3. " Vers le même temps, schrijft *P. Sommervogel*, *H. Cuyckius, évêque de Roermond, avait préparé un catéchisme, et s'il en faut croire quelques auteurs (beter : s'il faut en croire Havensius) il l'avait entrepris d'après*

(1) Uit zijn woorden immers blijkt duidelijk dat Mathias Hovius zich tot de Jezuïeten wendde, als zaakgelastigde van het concilie.

(2) Vergelijk SOMMERVOGEL, t. a p. In zijn studie der *Vie diocésaine* laat Mgr Van Roey de kwestie onaangeraakt, en bespreekt alleenlijk de tusshenkomst van Cuyckius in de redactie van 1623, tusshenkomst waarvan hij niet hooren wil, en met reden.

(3) *Antverpia Christo nascens et renascens*. Antw. 1778, t. VII, bl. 2 v.

une invitation du Concile provincial tenu en 1607. *Revisait-il plus tard cet ouvrage et le ramena-t-il à la forme du catéchisme de Makeblijde ? C'est ce que nous ignorons.* »

Antwoord: Er bestaat geen enkele reden om te denken dat de Catechismus van Makeblijde verscheen vóór het einde van 1609. Hoe kon dan Cuyckius die stierf in dit jaar (1) zijn Catechismus naar dezen herzien? of bedoelt schrijver het voorloopig handschrift van Makeblijde? Maar dan vallen we terug in de dwaze onderstelling van Diercxsens dat het Concilie de opdracht gaf aan de Jezuiten en aan van Cuyck te gelijk.

4. En eindelijk, hebben we de onderstelling van C. C(aeymax) in het Cassianusblad van Mechelen "Bijna terzelfdertijde als het uitkwam, zal men gebreken en leemten in het werk van Makeblijde waargenomen hebben, want reeds in 1608 stelde de Roermondsche bisschop Cuyckius een nieuwen Catechismus op." (2)

Met die oplossing ook heb ik geen vrede; ten eerste, ze houdt maar stand, in de onderstelling dat Makeblijde's Catechismus zou verschenen zijn in 1607 — wat ik straks weerleggen zal — en ten tweede ze wordt uitgesloten door het voorwoord van den Schat hierboven vermeld; hoe kon Makébljide, indien zijn werk was afgekeurd geweest, nog schrijven aan Hovius in 1610: op uwe aanvraag en ingevolge het Concilie heb ik vroeger een catechismus geschreven, waarvan ik nu den breederen uitleg geef?

De kwestie los ik niet op, en ze kan ook voor nu niet opgelost worden. Noodzakelijk moeten we ons hier op het terrein houden der onderstellingen: maar al wat tot hiertoe werd aangebracht — dat meen ik betoond te hebben — is onredelijk en ongerijmd.

Daar Van Cuyck zelf echter twijfelde aan de aanvaarding van zijn opstel, mogen we dan ook eenvoudig

(1) nl. 9 Oct. 1609. Niet, zooals Mgr VAN ROEY denkt, in 1608.

(2) Zie jrg. 1905, bl. 161 v.

onderstellen dat zijn Catechismus om eenen of anderen reden niet beviel, zoodat Hovius zich eindelijk tot de Jezuïeten wendde en Makeblijde het gewenschte leerboek in 't leven riep. (1)

In alle geval zal het beter zijn ons daarbij te houden dan *mordicus* en *per fas et nefas* den persoon van Cuyckius in de redactie van den Catechismus te willen mengen.

Veel geschiedschrijvers laten zich daartoe meeslepen, door de bewering van *de Ram*, (2) en anderen dat de latere catechismus van 1623, dien ze nog als Makeblijde's werk aanzien, "ex scedis Cuyckii" (3) werd opgemaakt.

Maar dat valt buiten de kwestie. Hier gaat het alleen om den Catechismus van 1609, en — zooals ik het straks zal zeggen — werd deze in 1623 stopgezet.

Welnu, ik herhaal het, waarom men zoo hardnekkig aan die inmenging van Cuyckius in de redactie van van 1609 houdt, begrijp ik niet. Havensius zegt toch maar, dat hij door 't concilie — mogelijks na de Rodoan — met den opstel van een leerboek belast werd, meer niet. Heeft men nu dien opstel niet aanvaard, of is om een anderen reden de uitgave verhinderd geweest? tot nog toe kunnen we 't punt niet opklaren, maar zooveel hoofdbreking is het toch niet waard!

IV. *Is de uitgave van Antwerpen, Joachim Trognésius, 1609, de eerste geweest, of was er een vroegere uitgave waarvan al de exemplaren zijn zoek geraakt?*

Uit den mond van Vander Haeghen hebben we 't zoeven vernomen: door sommige schrijvers wordt deze laatste onderstelling vooruitgezet. "On suppose, zegt schrijver, qu'il a dû exister une édition Malinoise antérieure."

(1) Hoe zoo 'n lang dralen en wachten mogelijk was, leg ik verder uit.

(2) *Synodicon Belgicum*, I, bl. 458, nota 2.

(3) Ex scedis = uit de papieren, nota's, of iets dergelijks.

En eveneens P. Sommervogel: "Les évêques chargèrent le P. Makeblijde de la rédaction, mais on ignore s'il parut au jour de Noël de cette année (1607, het jaar waarin het concilie bijeenkwam.) "

In 1607 dus zou de eerste uitgave te Mechelen (of elders) verschenen zijn, en de editie van 1609, de oudste die we bezitten, zou in werkelijkheid de tweede uitgave zijn.

Het vraagpunt is niet zonder belang.

En ik voeg er onmiddellijk bij dat het niet kan opgelost door een bibliographisch onderzoek der bewaarde exemplaren. Het privilegie van Trognésius is wel gedagteekend van 1609, maar strict genomen bewijst dat niets: en wat de approbatie betreft van Hovius, die is er jammer genoeg, eene z. j. (1)

Ook vergenoegde men zich in 't algemeen tot nu toe, met te doen opmerken dat de onderstelling op niets steunde, waarop de tegenstanders dan ook weer antwoorden dat volgens de belofte van 't Concilie het boek toch met Kerstdag 1607 zou in voege gekomen zijn. (2)

En inderdaad, een belofte kan weliswaar voorbarig zijn en daar staat niemand over verwonderd, maar mij ook toch kwam het altijd zonderling voor, dat een boek dat in 1607 ontworpen werd, slechts twee jaar later, einde 1609, het licht heeft gezien.

In de laatste tijden echter heb ik, door de akten van het Concilie aandachtig te herlezen, een uitleg daarvan gevonden die me nog al aanneemlijk schijnt.

Op bl. 362 nl. van het Synodicon Belgicum, t. I, las ik die opmerking van de Ram, die aan een ieder ontsnapte:

(1) Van gewicht toch is hier de opmerking van Mgr Van Røey: "Le 16 Janvier suivant — 16 Januari 1610 — nous voyons l'archevêque envoyer le nouveau manuel au curé de S. Jacques-sur-Caudenberg écolâtre de Bruxelles, avec l'ordre de l'introduire dans toutes les écoles (Archives de l'archevêché.)"

(2) "A festo nativitatis Domini proximo venturo" zegt het decreet (*Syn. Belg.* 1, 381, tit. XI, cap. 5.)

“ Non tamen, ut in prima synodo anni 1570 factum fuit, Decretorum accelerata est impressio. Haec enim paucis a fine concilii mensibus, Antverpiæ procurata fuit; proscensitis verò Synodi amplius anno dilata. ” En verder bij de woorden van 't Concilie “ Quare synodi decreta et statuta inviolabiliter observentur ” teekent Schrijver aan : “ sed dumtaxat post impressionem ; haec enim limitatio in textu, uti in exemplaribus exstat, ad verbum exprimitur ”.

Welnu, dat vernemen we op bl. 363, eerst in November 1608 verschenen de decreten in druk. (1)

Zoo iets kon het Concilie natuurlijk niet voorzien, en daar het rekende, zooals in 1570, op een spoediger afkondiging, is het heel begrijpelijk dat het zijn leerboek beloofde tegen Kerstdag van het loopende jaar.

Doch nu begrijpen we ook waarom die belofte niet in vervulling kwam, en waarom na Bisschop de Rodoan ook Cuyckius, en nadien Makeblijde konden belast worden met het werk : te Rome bleef de goedkeuring der decreten uit, en ook het Brusselsch magistraat legde stokken in het wiel. De decreten nu waren maar verplichtend van af hun afkondiging in druk, en zoo kon Mathias Hovius nog einde 1608 of begin 1609 (2) het opstellen van den Catechismus opdragen aan het Gezelschap Jesu.

Doch daarmée is ook metéén de onderstelling van een eerste uitgave, in 1607, uitgesloten, vermits het boek toch niet verschijnen kon, vooraleer het decreet, dat het oplegde, verplichtend gemaakt werd.

(1) “ Non ante Novembrem in lucem primaria editio exiit Antverpiæ ex officina Plantiniana apud Joannem Moretum, MDCVIII ”.

(2) Die den Catechismus van 1609 kent en hem vergelijkt met zijn voornaamste bron, den Catechismus van Pater Coster, 1604, zal begrijpen dat Makeblijde geen twee jaar noodig had om hem op te maken ! (Zie verder). Ik denk toch niet dat Mgr VAN ROBY zoo 'n langen arbeid bedoelde wanneer hij schreef (*Vie diocésaine* t. a p.) : “ Son travail fut achevé deux années plus tard ” (!).

V. *Moeten we den Catechismus van 1623, dien welke nog gebruikt wordt in het Brugsche en het Gentsche, als een heruitgave van Makeblijde's leerboek aanzien?*

In het *Canisiusblad* van 1931, bl. 139 en in *Ons Geloof* van hetzelfde jaar bl. 307 heb ik bewezen door een vergelijking tusschen beide dat op de vraag beslist moest worden geantwoord: neen.

Diercxsens (1) was de eerste om dat antwoord aan te durven, maar hij was ook de eerste die een exemplaar van 1609 in handen had, en hier staan we precies voor een kwestie die alleen *ab interno* kan worden opgelost.

Hem volgden *Vande Velde* in zijn *Synopsis*, (2) *de Ram* in zijn *Synodicon* (3) en *Sommervogel* in zijn *Bibliothèque*. (4)

Wat de anderen betreft, ze spreken wel, zooals b. v. *Vander Haeghen* van "quelques remaniements" of zooals *Mgr Van Roey* van "différences la plupart accidentelles" maar ze hebben niet eens de beide teksten vergeleken, en ze spreken dus zonder gezag. (5)

Ik zou de perken van een artikel als dees te buiten gaan, moest ik nog eens dat betoog in 't lange en in 't breede herhalen en 'k zal me vergenoegen met te herinneren aan hetgeen ik schreef om het te besluiten:

Dat de Catechismus van 1623, zei ik, Makeblijde's werk niet voortzette, zou hij, die zich goed dit leerboek

(1) *Antverpia Christo renascens*, Antwerpen, Van Soest, 1772, d. VII, bl. 2 v. en 150 v.

(2) *Synopsis monumentorum* etc. Gent, Poelhuysen, 1822, d. II, bl. 278, en d. III, bl. 8. 2.

(3) *Syn. Belg.* t. I, 458, noot 2.

(4) V^o Makeblijde. Sommervogel neemt de stelling aan van Vande Velde waarbij als opsteller van den Catechismus van 1623 P. G. de Pretère S. J. opgegeven wordt, en al de edities van den Mechelschen Catechismus na 1623 worden door hem onder dezen naam en niet meer onder den naam Makeblijde vermeld.

(5) FOPPENS en PAQUOT maken zelfs geen gewag van veranderingen. Paquot vooral mist hier alle gezag, want hij schijnt zelfs niet te weten dat er in 1623 een nieuwe catechismus uitgegeven werd. (Zie *Ons Geloof* t. a p. noot 31 op bl. 318.)

van zijn jeugd herinnert, geen oogenblik betwisten, indien hij den tekst van 1609 zonder onderbreking doorlezen kon.

Wel zou hij, van tijd tot tijd, hoewel zelden toch, een antwoord van zijn Catechismus van vroeger onveranderd vinden (op 208 een dertigtaal !) of midden in den tekst van Makeblijde een zinsnede of een woord aantreffen die hij geleerd heeft in zijn jeugd, maar meermalen ook (65 antwoorden gewijzigd) zou hij zeggen zooals ik : dat hebben we op de schoolbanken nooit gehoord ; ik heb immers 113 antwoorden aangeteekend die in het tweede leerboek geen spoor hebben achtergelaten.

En vooral — daar steun ik op — hij zou terloops veel leerpunten indachtig worden, die in zijn Catechismus van vroeger een heelen hoop vragen innamen, en waarover er bij Makeblijde geen woord te lezen staat. Geen woord b. v. over de schepping, de engelen, de geschiedenis van Jezus' lijden, zijn dood, zijn verrijzenis en zijn hemelvaart, de komst van den H. Geest, de gemeenschap der heiligen, de uitleg van het Onze Vader en het Wees Gegroet, het volmaakt berouw, de ingeving der Schrift, den rozenkrans, enz. De Catechismus van Makeblijde bevatte 208 vragen en in den Catechismus van 1623 heb ik er meer dan 340 geteld !

Ik laat nog daar dat vragen en lessen al doorheen werden geworpen, zoodat ge er bij uw onderzoek uwen weg niet in vindt.

Mijn gedacht kan ik uitdrukken als volgt :

Van den nieuwen Catechismus van Mechelen (1900) in 25 lessen zal niemand zeggen dat hij den Catechismus van vroeger d. i. den Catechismus van 1623 met eenige verbeteringen bewaard heeft ; (1) welnu, evenmin mag

(1) Zoo waar is het dat het Cassianusblad van Mechelen, het officieel orgaan voor het lager godsdienstonderricht, bij de aankondiging van den Catechismus van 1900, schreef : Zoo gaat de oude Mechelsche Catechismus te loor.

gezegd van het leerboek van 1623 dat het het werk van Makeblijde met eenige verbeteringen heeft bewaard.

In werkelijkheid heeft onze Mechelsche Catechismus drie redakties beleefd :

De eerste in 1609 (49 lessen)

De tweede in 1623 (41 lessen), en

De derde in 1900 (25 lessen tot op heden in 't Mechelsche gebruikt.)

V. *De betekenis van Makeblijde's werk.*

Aangezien het leerboek van 1609 na enkele jaren werd stopgezet, kan het nu juist geen meesterstuk geweest zijn, en bij inzage van den tekst blijkt het ook niet zulkdanig te zijn geweest. De leemten alleen, waarop ik zoeven wees, zullen volstaan om mijn lezers ervan te overtuigen.

Mijn meening is dees : Toen eindelijk, op het einde van 1608, de besluiten van 't Concilie kunnen afgedrukt en afgekondigd worden, was er natuurlijk geen tijd te verliezen om het opgelegde leerboek te laten verschijnen, vooral nu dat, God weet hoe, Van Cuyck's werk van de pers niet komen kon.

En 't is dan ook niet onwaarschijnlijk dat onze Pater Makeblijde wat overhaastig werken moest.

Wat was er echter, in die voorwaarden, natuurlijker dan dit : uit de bestaande catechismussen het beste halen dat er in te vinden was, en daarmêe een leerboek opstellen dat eenieder bevallen zou ?

Dergelijke bronnen vond Makeblijde in overvloed en ik meen wel de voornaamste onder hen (1) ontdekt te

(1) Dat hij daarbij nog verwant is met CANISIUS, en met P. DE SOTO, (aan wien hij wellicht zijn vraag ontleende : Wat is de mensch ?) is zeker, maar zijn voornaamste bron is toch COSTER's werkje geweest. Mgr VAN ROEY, *Vie diocésaine*, t. a p., wijst ook op een verwantschap met SONNIUS (althans wat den catechismus betreft van 1623, die voor hem die van Makeblijde is) maar dat is werkelijk uit de lucht gegrepen : ik heb het vergelijk gemaakt tusschen Sonnius' catechismussen en den tekst van 1609 en 1623, en nergens de minste verwantschap gevonden.

hebben : de *Catechismus van Pater Coster*, van 1604. (1).

Bij ons was hij waarschijnlijk niet zoo zeer bekend dan in Noord-Nederland (2) en hij kon dan ook gemakkelijker benuttigd worden, te meer dat hij gedeeltelijk was opgesteld uit een handschrift van zekeren Pater Bouwens, dat te Antwerpen berustende was. (3)

Die catechismus, was naar mijn oordeel, en in het kader van dien tijd, een prachtig leerboekje dat enkel de fout had van te lang te zijn.

Ook is Makeblijde blijkbaar er bij gebleven, zijn leer te condenseeren, en wel, als ik het rechtuit mag zeggen, ten prijze van zijn schoone geordendheid.

Elders heb ik dat nauwe verwantschap in 't lange en in 't breede uiteengezet. Mogen voor nu deze enkele staaltjes voldoen. (4)

COSTER

Zijt ghy een christen mensche?

Ja ick deur de gratie ons Heeren Jesu Christi.

Wat is een christen mensche?

Een discipel van Jesu Christi die ghedoopt sijnde ghelooft ende belijdt al t' ghene dat Godt gheopenbaert heeft ende ons deur de heylige Kercke veur-ghestelt om te ghelooven teghen alle secten.

MAKEBLIJDE

Zijt ghy een christen mensche?

Ja ick door de gratie ons Heeren Jesu Christi.

Wat is een christen mensche?

Een discipel Jesu Christi die gedoopt zijnde ghelooft ende belijdt de salighe wet Christi teghen alle secten.

(1) SOMMERVOGEL, II, col. 511 v. : Catechismus, d. i. de Christelijke leeringhe, in maniere van t'samen-sprekinghe tusschen den Meester ende den Discipel, deur Franciscum Costerum, t'Antwerpen, bij Jan Moerentorf MDCIII. Een exemplaar op het groot Seminarie van Mechelen, in het Plantin-Moretuseum te Antwerpen en op de Koninklijke bibliotheek.

(2) Het voorwoord is gericht « aen de godvruchtige christenen in Hollandt ende Zeelandt ende andere af-ghewekene Provincien des Neder-lands ».

(3) Zie het voorwoord. Ik zeg « een handschrift » omdat Coster in dit voorwoord meer een onuitgegeven Catechismus schijnt te bedoelen.

(4) Zie *Ons geloof*, 1932, bl. 27.

Wien is een goede christen mensch ?

Die de gheboden Godts onder-houdt ende sijn leven reguleert na Christi leeringhe.

Wat betaamt een christen mensche ?

Dat hy de gheboden Christi onderhoude ende sijn leven schicke na de leeringhe Christi.

De leer over het kruisteecken is identiek dezelfde bij de twee. Zelfde vragen, soms versmolten of onderverdeeld.

COSTER

Wanneer moet men het tecken des heylighen cruyces maecten ?

Als men eenighe saecke oft werck begint oft vol-eyndt heeft, ende principalyck, als men 's morgens opstaet ende 's avondts slaepen gaet; weder-om als men gaet eten oft bidden; ten tweede als men eenighe tentatie ghevoelt; ten derde als men eenig quaedt vreest.

MAKEBLIJDE

Wanneer moeten wy ons tecken met het heyligh cruyces ?

Als wij opstaen of slaepen gaen, voor ende nae onse wercken, gebeden, eten ende drincken, ende als wij eenighe vrees oft becoringhe ghevoelen.

Onder de profijten van het kruisteecken geeft Coster ook op, zooals Makeblijde: "ten sesten worden wij vermaent het cruyces met Christus te dragen".

In het eerste deel over het geloof komen weer veel ontleeningen voor.

COSTER

Wat is het Gheeloove ?

Het is een gave Godts ende licht waerdeur de mensch vastelijc aenhangt aen al het ghene dat Godt ghesproken heeft ende deur de Heylighe kercke verclaert.

MAKEBLIJDE

Wat is het Gheeloove ?

Een gave Godts ende licht door hetwelcke den mensche vastelijc ghelooft al dat Ghodt veropenbaert ende door syn heylighe kercke verclaert heeft: t'zy dat het geschreven staet oft niet (1).

(1) Dit laatste is ontleend aan het Parvus Catech. Catholicorum van Canisius, "sive scripta illerant sive non scripta."

Moeten alle christenen evenveel gelooven ?

Jae sy maer sommighe sijn schuldich meer uut-druckelyck te gelooven dan de andere.

(t. w. de geestelijken meer dan de wereldlijken).

COSTER

Wie heeft deze twaelf artikelen ghemaect ?

De twaelf apostelen eer sijn van malckander scheidende.

Verder nog :

Waarom is Godt al-machtigh ?

Omdat hy met syn oneyndelycke maght alle dinghen can maecten ende te niete doen.

Welcke zijn de privilegien der Kerk ? Het antwoord van Coster vinden we bijna textueel bij Makeblijde terug.

Wat is de H. Kerk ?

Een vergaderinghe der christenen die onder de ghehoorsaamheyt des Stadhouders Christi ende S. Peeters successeurs d'oprechte leeringhe Christi belyden.

Moeten alle menschen ghelyck ende even veel gelooven ?

Jae sijn: te weten al dat de heilige kerk leert.

Moeten alle menschen evenveel in't besonder weten ?

Neen sy maer eenieghe-lijck naer synen roep, meer oft min.

MAKEBLIJDE

Wie heeft deze twaelf artikelen ghemaect ?

De twaelf apostelen eer sijn nae Christi hemelvaert van malckander scheidende.

Waarom wordt Godt gheheeten almachtich ?

Omdat hy alleen met de oneyndelycke macht sijns wils alle dinghen maken can ende te niet doen.

Wat is de heylighe Kercke ?

Een vergaderinghe van alle gheloovigen christenen die onder de ghehoorsaemvan den Paus van Romende oprechte leeringhe Christi belyden tegen alle valsche opinien.

En zoo komen we aan het tweede deel : over de hoop. Ik moet me echter beperken.

Ook bij Coster komt als bij Makeblijde een verhandeling voor over het morgengebed, het avondgebed en de gebeden van den dag.

De bepaling der hoop is *identiek* dezelfde bij de twee :

“ Een gave Godts door dewelcke wij met een seker betrouwen van Godt verwachten het eeuwich leven en al wat ons daartoe can helpen. ”

Doch genoeg daarmêe, want 't zou me te ver brengen. De lessen over de geboden heeft Makeblijde blijkbaar samengevat, en ze doorgaans gebracht — 't is een van de grootste onhebbelijkheden van zijn Catechismus — op ééne vraag en één antwoord voor elk gebod : maar dat hij ook hier Coster ter hand had is zeker.

Overigens zijn nagenoeg al de berijmingen die verder in zijn leerboek voorkomen — en er zijn er veel ! — uit dezelfde bron geput.

Om aan te toonen hoe hij in zijn laatste deel vooral Coster afkeek geef ik nog de volgende vergelijkingen :

COSTER

Wat is sonde ?

Dat men doet, spreekt of peyst tegen de wet oft wille Godts.

Wat is de erfsonde ?

Daar alle menschen mede ontfanghen ende gheboren worden deur de eerste overtredinghe onzes vaders Adam.

Wat doet de dood-sonde ?

....Sy sluyt den hemel. Sy opent de helle... Ende daerom wordt sy doodelijck gheheeten omdat sy de siele doodet....

COSTER

Wat doet de dagelijksche sonde ?

1. Sy maeckt ons couder

MAKEBLIJDE

Wat is sonde ?

Sonde is al hetghene dat men peyst, spreeckt, doet oft achterlaet teghen de geboden oft wille Godts ende der H. Kercke.

De erfsonde in t' dewelcke alle menschen ontfanghen ende gheboren worden door de eerste sonde ons vaders Adam.

De doodtsonde soo ghe-noemt omdat sy gheestelijcken de siele doodt haer benemende het leven der gratie Godts, sluytende den hemel, openende de helle....

MAKEBLIJDE

De daghelijksche sonde

in de liefde Godts. 2. Sy bereidt den mensche tot tijdelijcke pijnen hier oft hiernaemaels te lijden.

Van wie wordt de mensch tot sonde gebrocht ?

Van drij vyanden syner sielen : den duyvel, de werelt, het vleesch.

Deur wat middelen valt de mensch in sonde ?

Ten eersten comen quaede ghepeysen, daerna volgt quaedt behaeghen, ten les-ten 't consent vol-maect de sonde.

Hoe comen de quaede ghepeysen ?

Meesten-deel deur onse vijf sinnen niet bewaert : te weten sien, hooren, riecken, smaecten, ghevoelen : want deur die comen sy inde dry crachten der sielen te weten int verstandt die de ghepeysen ontfanght, in de memorie die se bewaert, in den wille die het behaghen neemt ende consent geeft.

Wat heet ghy hoofsonden ?

Daer vele andere sonden uyt spruyten.

De contrarie deugden, die volgen, zijn dezelve bij de twee.

Item, zooals ik reeds boven zei, de gerijmde formule der vreemde zonden, zouden tegen den H. Geest, wraakroepende zonden enz. met uitzondering van een paar rijmen.

die ons.... doet verflauwen in de liefde Godts, bereydt den wech tot doodelijcke sonde ende verdient tijdelijke pijn hier oft hiernaemaels te lyden.

Van wie worden de menschen tot sonde ghetrocken ?

Van drij vijanden hunner sielen : den duyvel, de werelt, het vleesch.

Door wat middelen trecken sy den mensche tot de sonde ?

Ten eerste door eenighe quaede ghepeysen. Daerna volgt quaedt behaeghen, ten derde het vrijwillick consent....

Hoe comen de quaede ghepeysen in ons ?

Meestendeel door onse vijf sinnen qualick te bewaren, dewelcke zijn ; sien, hooren, riecken, smaken, tasten oft ghevoelen, want door die comen sie int verstand 't welck de ghepeysen ontfanght, ten tweeden in de memorie diese bewaert ten derden in den wille die het behaghen neemt ende consent gheeft.

Wat syn hoofsonden ?

Hoofsonden syn uut dewelcke als eyghen vruchten veel ander sonden spruyten.

COSTER

Wat is de Deught ?

Een ghenegentheydt der sielen waer deur de mensche wel doet ende die hy niet can misbruycken,

Hoevele zijn deze raden ?

Seer vele : als dick-waels vasten, biechten, het Heilig Sacrament des Autaers ontfanghen, maar by-sonder zynder drij principaelste, te weten, ghewillige armoede, enz.

Wat deugden betaemen den jonghers ?

Eerbaere schaemte, stilswyghen, ghehoorsaemheydt.

Wat sal ick doen om alle sonden wel te schouwen ?

Het-ghene dat de wyse man met deze woorden vermaent : < In alle uwe wercken ghedenckt enz. >

COSTER

Hoe sal ick profijtelyk van de doodi peysen ?

.... 1. de sekerheydt des doodts die niemand ontgaen can 2. de onsekerheydt van de ure des doodts 3. dat alle dinghen te verlaeten syn 4. dat wy tot dit leven nimmermeer en sullen wederkeeren 5. wy alleen in d'onbekendelandt moeten reysen.

MAKEBLIJDE

Wat is de deucht ?

.... een salige ghenegentheydt der sielen, van Godt comende, waer door den mensche wel ende heylichlyck leeft, ende die hij niet qualijck en kan gebruyken.

Hoeveel evangelische raden zijnder.

Seer vele : als biechten, vasten, het H. Sacrament des Autaers ontfanghen ende diergelijcke. Maer daer zijnder besonder drij principale : te weten ghewillige armoede, enz.

Wat deuchden betaemen de kinderen ?

Principalyck dry: Eerbaere schaemte, stilswyghen, ghehoorsaemheydt.

Wat middel isser om alle sonden te schouwen ende met neerstigheydt onse salicheydt te vorderen ?

T'ghene dat den wijzen man met dese woorden vermaent : < In alle uwe wercken ghedenckt uwer uiterste enz. >

MAKEBLIJDE

Wat sal ick profytelyk van de doodi peysen ?

1. De sekerheydt der dood die niemand ontgaen en can. 2. De onsekerheydt haerder ure die eenen icghelycken bedrieghen can. 3. Dat wy alle dinghen inde doodt moeten verlaten. 4. dat wy alleen int onbekent moeten reysen 6.... enz.

Volgen dan de vragen : Wat zal ick denken over 't oordeel,.... de helle,.... de hemelsche glorie,.... en evenzoo keek ook daar Pater Makeblijde Coster af om bijna woordelijk zijn tekst te ontleenen.

Die vergelijking zal volstaan, me dunkt, om het volgende besluit te wettigen : met beide handen, al kwam er natuurlijk ook persoonlijk werk bij, heeft Makeblijde uit Coster geput.

En er is dan ook geen reden, hoegenaamd geen, om te beweren dat hij papieren van Cuyckius gebruikte. Alles is mogelijk, (doch dan heeft Cuyckius Coster afgekeken !) maar niets is minder bewezen, en onbewezene stellingen zijn voor den geschiedschrijver van geen tel.

Ik stip ten anderen aan, doch heelemaal terloops want het valt buiten mijn onderwerp, dat er ook niets minder bewezen is dan het gebruik van die papieren door den Catechismus van 1623. (1)

Ook hij immers heeft aan Coster, en nog meer, veel meer, dan Makeblijde ontleend : bij gelegenheid zet ik het weleens uiteen.

Doch zijn ontleeningen deed hij met wijzer beleg. Makeblijde had in zijn bron veel dooreengegoid, en ook veel goeds weggelaten.

Nu vulde de opsteller van 1623 de leemten aan, verbeterde menige onnauwkeurigheid en bracht orde in het werk.

Dit alles aan de hand van Coster en ook van onzen Makeblijde doch niet zoo zeer meer in zijn niet-geslaagde handboek dan wel in zijn grooter werk, den *Schat* van 1610.

Ik zeg : " zijn niet-geslaagde handboek " en daarmee antwoord ik op de vraag die ik gesteld heb, en waarvan ik een beetje ben afgeweken, over de waarde en de beteekenis die aan den Catechismus van 1609 dient toegekend.

(1) Op de vage aantekening van de Ram " *ex scedis, ut videtur, Cuyckii* " mag een groot kruis gemaakt.

Rechtuit gesproken, hij beteekende niet veel. Wel te verstaan, als schoolboek, als leerboek voor de jeugd.

Ik heb zooeven reeds gewezen op de *leemten* die er in waren, en had ik er den tijd toe en de plaats, ik zou ook den vinger kunnen leggen op meer dan *ééne onnauwkeurigheid*; het verwondert me niet dat hij in 1623 van kant werd gezet.

Aan *orde* ook ontbrak het hem, en in pedagogisch opzicht — 't was evenzeer de fout van Coster's boek — voldeed hij niet: Denk maar even dat er twee lessen in komen met *ééne* vraag en *één* antwoord van bij de 20 regelen, en een andere met twee vragen en twee antwoorden even lang. Hoeveel antwoorden ook in vijf, zes punten! De beknopte — de ideale dus — zijn de uitzondering.

En eindelijk hoe *weinig persoonlijkheid* en eigen geesteswerk!

Voor niets ter wereld zou ik onzen vromen Makeblijde willen onrecht doen, maar het "magis amica veritas" moet toch de leus blijven van elken geschiedschrijver, en ik meen niet dat ik hem kleineeren zal, wanneer ik herhaal dat hij waarschijnlijk met overhaast heeft moeten arbeiden, en zoo maar den helft gepresteerd heeft van hetgeen hij kon en vermocht.

Uit zijn talrijke andere werken, en o. m. uit den *Schat*, zooeven genoemd, komen Makeblijde genoeg verdiensten toe, opdat zijn faam ongeschonden blijve; doch veel lof heeft hij onverdiend ingeogst, daar men hem immer den Catechismus toeëigende van 1623, die welintegendeel zijn werk heeft stopgezet.

Brugge

EM. FRUTSAERT.